

UDK 796/078

VOLEYBOL VOSITALARI YORDAMIDA TALABALARNING KASBIY KO'NIKMALAR VA SHAXSIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH

Arabov Erkin Oltiyevich

Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti "Matematika, jismoniy tarbiya va sport kafedrası" o'qituvchisi
e-mail: e.arabov72@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada oliy ta'lim talabalarida voleybol vositalari yordamida kasbiy ko'nikmalarini va shaxsiy sifatlarini rivojlantirish, har tomonlama sog'lom, barkamol shaxs bo'lib yetishishlarida jismoniy madaniyat, jismoniy tarbiya, sog'lomlashtirish, jismoniy kamolot, jismoniy rivojlanish, salomatlikni mustahkamlash, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda yangisha yondashuv asosida ta'lim berish yo'llari bilan bir qatorda pedagogik faoliyatda yetuk mutaxassis bo'lib shakllanish yo'llari ham ko'rsatilagan.*

Kalit so'zlar: *voleybol, jismoniy tarbiya, ta'lim, tarbiya, barkamol avlod, ma'naviy-axloqiy tarbiya, voleybol, kasbiy ko'nikmalar, shaxsiy sifatlar.*

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ И ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ СРЕДСТВАМИ ВОЛЕЙБОЛА

Арабов Эркин Олтиевич

Преподаватель кафедры математики, физического воспитания и спорта
Карышского института ирригации и агротехнологий
e-mail: e.arabov72@gmail.com

Аннотация: *В данной статье рассматривается развитие профессиональных навыков и личностных качеств студентов высших учебных заведений с помощью волейбольных инструментов, физической культуры, физического воспитания, укрепления здоровья, физического развития, физического развития, укрепления здоровья, а также способы обучения на основе Показаны также новый подход к пропаганде здорового образа жизни, пути становления зрелого специалиста педагогической деятельности.*

Ключевые слова: волейбол, физкультура, образование, воспитание, гармоничное поколение, духовно-нравственное воспитание, волейбол, профессиональные навыки, личностные качества.

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SKILLS AND PERSONAL QUALITIES OF STUDENTS BY MEANS OF VOLLEYBALL

Arabov Erkin Oltiyevich

Teacher of the "Department of Mathematics, Physical Education and Sports" of the Karysh Institute of Irrigation and Agrotechnologies

e-mail: e.arabov72@gmail.com

Annotation: *In this article, the development of professional skills and personal qualities of higher education students with the help of volleyball tools, physical culture, physical education, health promotion, physical development, physical development, health strengthening, along with ways of teaching on the basis of a new approach to promoting a healthy lifestyle, ways of becoming a mature specialist in pedagogical activities were also shown.*

Key words: *volleyball, physical education, education, upbringing, mature generation, spiritual and moral education, volleyball, professional skills, personal qualities.*

KIRISH

Bugungi kunda jahonda kasbiy-pedagogik faoliyat sifatini oshirish uchun yangi innovatsion ta'lim modellarini ishlab chiqish bo'yicha bir qator tadqiqot izlanishlari olib borilmoqda. Hozirda Voleybol sport turi rivojlangan davlatlarda musobaqa hamda mashg'ulot jarayonida vositalarni tabaqalashtirish, funksional zahira imkoniyatlarini boshqarishga qaratilgan organizmni tiklovchi texnologiyalar ishlab chiqish, texnik va taktik imkoniyatlari oshirish bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Yetuk mutaxassis olimlarning ta'kidlashicha, sport mahoratini oshirish fanidan "Voleybol" materialini o'qitishga korreksion yondashuv bo'yicha pedagogik ko'nikmalar va shaxsiy sifatlarni shakllantirish uchun ushbu sport turi vositalaridan foydalanish istiqbollari bugungi kungacha yetarlicha o'rganilmagan. Ilmiy-uslubiy adabiyotlar tahlili bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassis o'qituvchiga o'z vazifalarini muvaffaqiyatli amalga

oshirish uchun zarur bo'lgan muhim kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishning samarali uslubiyatini ishlab chiqishni hamda takomillashtirishni taqazo etmoqda.

Davlatimiz rahbari tomonidan Respublikamiz ta'lim tizimida yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashda ularning asosiy kasbiy faoliyati turlari tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy yutuqlarni amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish vazifalari ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilab berilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Voleybol sport turi – jismoniy tarbiya va shaxs rivojlanishining samarali va ko'p qirrali vositasidir. Voleybol bilan shug'ullanish organizmning bir qator tizimlariga samarali ta'sir ko'rsatadi va ularni yuqori darajada takomillashtiradi. Shu sabablarga ko'ra voleybol ko'plab mamlakatlarning jismoniy tarbiya tizimida salmoqli o'ringa ega. Voleybol sport hamda umumta'lim maktablari, oliy o'quv yurtlarining jismoniy madaniyat fani dasturlariga kiritilgan. Jismoniy madaniyat jamoalari sport seksiyalari va harbiy bo'linmalarda voleybol bilan shug'ullanishadi. Voleybol bog'larda, cho'milish joylarida, dam olish uylarida, ko'plab ommaviy-sport tadbirlarida faol dam olish va hordiq chiqarish vositasi sifatida qo'llaniladi, bu esa kam harakatli turmush tarziga ega odamlar uchun huzur-halovat bag'ishlaydi [1; 14-16-b., 2; 4-7-b., 6; 65-b.].

Voleybol bilan shug'ullanish organizmning ko'plab funksiyalariga va o'yinchilarning shaxsiy sifatlariga samarali ta'sir ko'rsatadi, jumladan:

- o'yin asosidagi muhim jismoniy mashqlar: sakrash, zarba berish, tezlashish, keskin to'xtash, yiqilish, umbaloq oshish ko'nikmalari takomillashadi;
- o'yinchilarning ko'plab jismoniy sifatleri: sakrash, kuch, tezlik, chaqqonlik, chidamliligi takomillashadi;
- o'yinchilarning intellektual qobiliyatlari rivojlanadi, sezgi organlari, aksariyat psixik holatlar takomillashadi. Bu boradagi ijobiy belgilar: mehnatsevarlik, maqsadga intiluvchanlik, qat'iylik, g'alabaga ishonch, jamoaviylik hissiyoti kabilarni shakllantirish uchun yaxshigina sinov maydonidir;

- sportning har qanday boshqa turi kabi, voleybol bilan shug‘ullanishning to‘liq foydaliligi to‘g‘risida xulosa chiqarish, albatta, birmuncha bo‘rttirish bo‘ladi. Har qanday tirik organizm faqatgina mashqlar jarayonida takomillashishini e‘tiborga olgan holda, ularning miqdori, me‘yorini ham e‘tibordan chetda qoldirmaslik lozim. Qadim zamonlardanoq, tabiblar har qanday narsa (bizning holatda – mashqlar) organizm uchun dori yoki zahar bo‘lishi mumkin – hamma ish me‘yorga bog‘liq bo‘ladi, deb ta’kidlashgan. Jumladan, voleybol sport turida ham o‘ta zo‘riqib mashg‘ulot olib borish sportchini kamdan-kam hollardagina sog‘lomlashtiradi. Ko‘plab jarohatlar, jismoniy va ruhiy zo‘riqishlar oxir-oqibatda professional sportchilarning sog‘lig‘iga salbiy ta’sir ko‘rsatadi;

- boshqa tomondan esa, sport mashg‘ulotlariga juda ko‘p vaqt ajratilsa (deyarli har kuni ikki-uch martadan mashqlar, yig‘inlar, turnirlar), professional o‘yinchi organizmi genetik dasturida mavjud o‘zga funksiyalarni takomillashtirishning bir qator jihatlarini, inson faoliyatining hayotiy muhim sohalarini ta‘minlovchi boshqa yo‘nalishlar e‘tibordan chetda qoladi. Bu esa shaxsni ma‘lum bir chegaragacha cheklashga olib keladi. Sportni kasb sifatida tanlagan inson uchun bu muqarrar qo‘shimcha natijadir, barcha kasblar ham inson shaxsiga muayyan ta’sirini o‘tkazadi;

- organizmning boshqa a‘zolari esa zo‘riqadi va toliqadi. Psixologik tartibdagi doimiy zo‘riqishlar ham xavfli – ular sportchilarni (birinchi navbatda murabbiylarni) ancha ertaroq hissiy zo‘riqishiga, tushkunlik va boshqa kasalliklarga olib kelishi mumkin;

- jismoniy madaniyat tizimida mazkur qiziqarli o‘yin – voleybol bilan mashg‘ulotlarni shunday tashkil etish zarurki, bu mashqlar o‘qishga, kasb egallashga, sog‘lom bo‘lishga, samarali ishlashga, oilaviy muammolarni chin dildan hal etishga xalal bermay, balki ko‘maklashsin. Shundagina voleybol bilan shug‘ullanish inson hayotiga huzur bag‘ishlaydi. Ushbu qiziqarli va foydali o‘yin kuchli hissiy kechinmalarga olib keladi, shuningdek, mashqlar natijasida organizmning funksional tizimlari takomillashganini his etish mumkin va

voleybolchi shaxsining ko‘plab ijobiy sifatlari shakllanadi [6; 65-b., 1; 14-16-b.,3; 31-b.,4; 42-45-b.].

Yuqoridagi adabiyotlar tahlilidan ko‘rinib turibdiki, bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash sifatini sport ixtisosligi vositalari yordamida oshirish kam o‘rganilgan muammolardan biri bo‘lib qolmoqda: ularning o‘quv faoliyati natijadorligini belgilab beruvchi ustuvor ko‘nikma va malakalarni, shaxsiy sifatlarini shakllantirish, harakat va texnik tayyorgarlik darajasini oshirish masalalari yetarlicha to‘liq yoritilmagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Biz o‘tkazgan tadqiqotda adabiyotlar tahlili, pedagog kuzatuv, jismoniy tayyorgarlikni pedagogik testlash, pedagogik tajriba, psixofizalogik usullar, hujjatli materiallar tahlil qilish, savol-javob va so‘rovnoma, matematik statistika usullaridan foydalanilgan. Tadqiqot natijalarining ishonchliligi ishning maqsad va vazifalarining amaliy hamda ilmiy asoslanganligi, muallifning dastlabki uslubiy pozitsiyalarining mantiqiyliigi, pedagogik tadqiqotlarning turli usullari yordamida olingan ma‘lumotlarning qiyosiy tahlili, haqiqiy amaliy faoliyatning maqsadli tahlil qilinganligi, gipotezaning aniq nazariy va amaliy natijalar bilan tasdiqlanganligi, natijalarning ishonchliligi empirik ma‘lumotlarni olishning fanda qabul qilingan usullaridan, natijalarni qayta ishlashning umume’tirof etilgan statistik usullaridan foydalanganlik va tanlovning kengligi bilan ta‘minlangan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Pedagogika oliy ta‘lim muassasalari talabalarida sportga nisbatan qiziqish va qadriyatlar, ularning o‘zgarishi xususiyati natijalari bayon qilingan, jismoniy tarbiya sohasida oliy ma‘lumotiga ega mutaxassislarning kasbiy faoliyati moxiyatini kompleks holda aks ettiruvchi eng muhim sifatlarning batafsil tavsifi berilgan, sport ixtisosligining jismoniy tarbiya pedagogining kasbiy ko‘nikmalari shakllanishiga ta’sir etish darajasi aniqlangan, voleybol vositalari orqali samarali shakllantiriladigan shaxsiy sifatlar va qobiliyatlar ro‘yxati aniqlangan, pedagogika oliy o‘quv yurtlarining jismoniy madaniyat fakultet talabalariga “Sport maxoratini

oshirish” o‘quv fanini o‘qitishda vositalar xamda tashkiliy-uslubiy usullar tizimi ishlab chiqilgan hamda taqdim etilgan.

Voleybol vositalari yordamida talabalarining jismoniy sifatlarini variativ tizimi asosida takomillashtirish mexanizmi 5 blokdan iborat. Bloklarda talabalarining jismoniy sifatlarini rivojlantiruvchi mashqlar, ularning qo‘llanilish uslubiyati, vazifalari, ta’sir yo‘nalishi hamda nomoyon bo‘lish shakillari yoritib berilgan. [6; 65-b.]

Jismoniy tarbiya o‘qituvchisi mutaxassisligi bo‘yicha ishlaydigan oliy jismoniy tarbiya ma’lumotiga ega mutaxassisning faoliyati modeli tuzib chiqildi, u uchta modelni o‘z ichiga oladi: mutaxassis tayyorgarlik modeli, u pedagogik amaliyotida o‘qigan IV bosqich talabalarining fikr-mulohazalariga asoslangan; amaldagi model, u kamida 5 yil amaliy ish stajiga ega bo‘lgan malaka oshirish fakulteti tinglovchilarining fikr-mulohazalariga asoslangan; mukammal model, u pedagogika oliy o‘quv yurtlarining jismoniy tarbiya kafedralari professor-o‘qituvchilar tarkibi fikr-mulohazalariga asoslangan. Har bir tuzilgan model murakkab tuzilgan hamda jismoniy tarbiya va sport sohasida ishlaydigan mutahassislar kasbiy faoliyati bilimlarining bir-biriga bog‘liq tizimi hisoblanadi. Korrelatsiya koeffitsientining salbiy qiymatlari mavjudligi shundan dalolat beradiki, har xil faoliyat turlari amalda muayyan ko‘nikma va malakalarni talab qiluvchi mutlaqo mustaqil qarama-qarshi amalga oshirish usullariga ega. Talabalar fikr-mulohazalarini etalon model bilan taqqoslay turib, pedagogika oliy o‘quv yurtlarida jismoniy madaniyat fakultetlari o‘quv jarayonlarida qanday kamchiliklar borligini aniqlash mumkin.

Jismoniy tarbiya o‘qituvchilar tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalarni tahlil qilib, bu kamchiliklarni bartaraf etishga imkon beruvchi usullarni topish mumkin. Sport ixtisosligining jismoniy tarbiya bo‘yicha o‘qituvchining kasbiy ko‘nikmalarini shakllanishiga ta’sir etish darajasi to‘g‘risida jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislar fikr-mulohazalari tahlili shuni aniqlab berdiki, sport o‘yinlarida ko‘proq shakllanadigan kasbiyko‘nikmalar va qobiliyatlar sifatida g‘alabaga bo‘lgan iroda (2,81 b.), qat’iyatlilik (2.76 b.), o‘zini nazorat qilish

(2,73b.), faollik, stresslarga bardoshlilik, chidamlilik, jur'at, mehnatsevarlik va bir zumda ko'rish reaksiyasi qayd etilgan.

Gimnastika sport turlarida 100% respondentlar birinchi o'ringa ishga bo'lgan ijodiy yondashuv (3.00 b.) qo'yilgan, keyin ma'suliyat (2,93 b.) va mehnatsevarlik (2,83 b) qayd etilgan. Yakkakurash ixtisosligiga ega respondentlar g'alabaga bo'lgan iroda (2,81 b.), burch hissi, muloqatchanlik va faollikni, tezlik-kuch sport turlari vakillariga esa mehnatsevarlik (3,00 b.), g'alabaga bo'lgan iroda (2,82 b.) va bardoshlilik (2,78 b.) ajratib ko'rsatilgan. Aniqlanishicha, boshqa sport turlariga nisbatan (1-jadvalga qarang). sport o'yinlari bilan shug'ullanadigan ko'proq pedagogik ko'nikmalar (2,65 b.), irodaviy (2,81 b.), intellektual (2,55 b.) va psixofiziologik ko'nikmalar (2,83 b.) rivojlanar ekan.

1-jadval.

Sport ixtisosligining kasbiy ko'nikma va qobiliyatlarning shakllanishiga ta'siri darajasi (ball)

№	Kasbiy ko'nikma va qobiliyatlar	Sport o'yinlari		Yakkakurash		Tezlik-kuch sport turlari		Gimnastika	
		$\bar{X}$	o'rin	$\bar{X}$	o'rin	$\bar{X}$	o'rin	$\bar{X}$	o'rin
1.	Irodaviylik	2,81	2	2,84	1	2,66	3	2,32	4
2.	Psixofiziologik	2,83	1	2,40	2	2,11	4	2,38	3
3.	Ishga bo'lgan munosabat	2,68	2	2,55	3	2,31	4	3,00	1
4.	Pedagogik	2,65	1	2,14	3	2,13	4	2,51	2
5.	Intellektual	2,55	1	2,35	2	2,25	4	2,30	3
6.	Axloqiy	2,48	2	2,79	1	2,39	4	2,44	3
7.	Jamoadi o'zini tutish	2,42	1	2,32	3	2,24	4	2,36	2
8.	Shaxsiy	2,22	4	2,32	3	2,42	2	2,65	1

Olingan natijalardan kelib chiqib, voleybol vositalari yordamida kasbiy ko'nikmalar hamda qobiliyatlarni hosil qilish va shakllantirish masalalarini o'rganish uchun quyidagilarni tanlab oldik: pedagogik ko'nikmalar ular orasida voleybolni o'qitish davomida o'z rivojini taqozo etuvchi va har xil shug'ullanuvchining ushbu sport turida muvoffaqiyatlarga erishish imkoniyatiga asoslanuvchi qobiliyat hisoblanishi oldindan ko'ra bilish va bashoratlash: intellektual sifatlar, bu yerda asosiy e'tiborni oldindan ko'ra bilish hamda bashoratlash bilan bevosita bog'liq bo'lgan intuitsiya va tasavurga qaratamiz;

irodaviy sifatlar, ular orasida g'alabaga bo'lgan iroda, tirishqoqlik, o'zini nazorat qilishni ajratamiz, zero ular ko'proq ball to'plagan.

2-jadval

Sport ixtisosligining pedagogik ko'nikmalarning shakllanishiga ta'siri (ball)

№	Kasbiy ko'nikma va qobiliyatlar	Sport o'yinlari		Yakkakurash		Tezlik-kuch sport turlari		Gimnastika	
		$\bar{X}$	o'rin	$\bar{X}$	o'rin	$\bar{X}$	o'rin	$\bar{X}$	o'rin
1.	Kommunikativ	2,70	1	2,44	3	2,45	2	2,41	4
2.	Gnostik	2,58	1	2,17	4	2,30	3	2,31	2
3.	Harakatli	2,82	1	2,55	2	2,25	4	2,35	3
4.	Konstruktiv	2,71	1	2,40	3	2,35	4	2,41	2
5.	Tashkiliy	2,61	1	2,37	2-3	2,14	4	2,37	2-3

Turli xil sport turlarining pedagogik ko'nikmalarining shakllanishiga ta'sir e'tish darajasini baholash 2-jadvalda ko'rsatib o'tilgan. Sport o'yinlari mashg'ulotlarining pedagogik ko'nikmalar shakllanishiga ta'sir etish darajasini baholash shuni ko'rsatadiki, ko'yidagi pedagogik ko'nikmalarni shakllantirish jarayonini tadqiq qilish istiqbolli ko'rinadi: sportchilarning jismoniy yuklamalarini boshqarish; sportchilarda mustaqil ishlash malakalarini shakllantirish; shahsiy fikrlarni tanqidiy tahlil qilish; mashqni namoyon qilishni to'g'ri bajarish.

Shunday qilib, e'tirof etish joizki, har xil sport turlari bilan shug'ullanishning zarur kasbiy ko'nikmalarini shakllantirish jarayoniga ta'sir qilishda farq borligi to'g'risidagi masalaning haqqoniy qo'yilganligi ko'p sonli mutaxassislarda shubha tug'diradi.

Voleybol mashg'ulotlarining aniq kasbiy ko'nikmalarini xosil qilish imkoniyatlarini tekshirish voleybolni o'qitishga bo'lgan yangi yondashuvlarni qo'llash zaruratini belgilab beradi. O'qitish shartlari, birinchidan, umuman talabalar sporti xususiyatlari, ikkinchidan, talabalarning bo'lajak kasbpedagogikaning o'ziga xos xususiyatlari bilan aniqlanadi.

Talabalarni voleybolni boshlashga o'rgatish biz tomonimizdan tuzib chiqilgan o'quv rejasi aslida amalga oshirildi. Bunda nazorat va tajriba guruhlarining o'quv rejalari pedagogik tajriba vazifalariga muvofiq birbiridan farq qiladi. Tajriba guruhi talabalari uchun mo'ljallangan o'quv rejada oliy kasbiy

ta'limning davlat ta'lim standartlarida bayon qilingan jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlash bo'yicha talablar inobatga olinadi.

XULOSA

Pedagogika oliy o'quv yurtlari jismoniy tarbiya kafedralarining yetakchi o'qituvchilari orasida o'tkazilgan anketa so'rovi oliy jismoniy tarbiya ma'lumotiga ega mutaxassilarning kasbiy faoliyati mohiyatini kompleks holda aks ettiruvchi eng muhim ko'nikmalarni, shuningdek, sport ixtisosligining jismoniy tarbiya o'qituvchisining asosiy ko'nikmalari shakllanishiga ta'sir etish darajasini aniqlash imkonini berdi. Sport o'yinlarida ko'prok shakllanadigan kasbiy ko'nikma va qobiliyatlar sifatida g'alabaga bo'lgan iroda (2,81 b.), qat'iyatlilik (2.76 b.), o'zini nazorat qilish (2,73 b.), stresslarga bardoshli, chidamkorlik, jur'at, mehnatsevarlik va bir zumda ko'rish reaksiyasi qayd etildi. Gimnastika sport turlarida 100% respondentlar birinchi o'ringa ishga bo'lgan ijodiy yondashuv (3.00 b.) qo'yilgan, keyin ma'suliyat (2,93 b.) va mehnatsevarlik (2,83 b.) qayd etilgan. Yakkakurash ixtisosligiga ega respondentlar g'alabaga bo'lgan iroda (2,81b.), burch hissi, muloqotga kirishuvchanlik faollik, tezlik-kuch sport turlari vakillariga ega mehnatsevarlik (3,00 b.), g'alabaga bo'lgan ishonch (2,82 b.) va bardoshlilik (2,78 b.) ajratib ko'rsatilgan.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Ayrapetyants L.R., Pulatov A.A. Voleybol nazariyasi va uslubiyati. // Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. –T.: “Fan va texnologiya”, 2012. – 14-16-b.
2. Boltayev Z.B. – “Voleybol nazariyasi va uslubiyati” – Darslik. Samarqand – 2019., 4-7-b.
3. Бержо. Волейбол высшего уровня. // Автор перевода с французского языка Ю.Б.Чесноков. – М.: “Олимпия”, 2007. – 31 с.
4. Пулатов А.А., Умматов А.А. Волейбол мусобақа ўтказиш тартиби ва қоидалари. –Т.: “Илмий техника ахборот-пресс”, 2018. – 42-45 б.
5. Пулатов А.А. Ёш волейболчилар тезкорлик-куч сифатларини шакллантириш услубияти. // Услубий қўлланма. –Т., 2008. – 38 б.

6. Худойберганов О.Э. Волейбол воситалари ёрдамида педагогик олийгоҳларда жисмоний маданият факультет талабаларининг касбий кўникмаларини шакллантириш механизми//Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати, 2023. - 65 б.